

МАКСИМ ПАРАЩЕВІН,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАНУ (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

MAKSYM PARASHCHEVIN,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Reseach Fellow at the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

paraschevin@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1384-4539>

Особливості сприйняття вірянами ситуації з епідемією COVID-19: дані дослідження громадської думки

У 2020 та 2021 роках одним з домінуючих чинників суспільного та індивідуального життя у більшості країн світу стала епідемія COVID-19. Страх перед її наслідками призвів до запровадження безпрецедентних обмежень міжлюдських взаємодій. Задля запобігання поширенню інфекції вживали заходів, спрямованих на максимально можливе обмеження контактів між людьми, зокрема — на запобігання масових скупчень. Мільйони людей зіткнулися з необхідністю пристосовуватися до щойно утворюваних проблем зі, здавалося б, самозрозумілими речами — свободою пересування у місцях проживання, особистими контактами, відвідуванням місць відпочинку та розваг, можливостями здійснювати туристичні та рекреаційні поїздки.

Вельми відчутними обмеженнями такого роду стали обмеження, накладені на узвичаєні форми релігійних практик. У домінуючих в Україні православних та греко-католицькій конфесіях центральне місце посідають колективні релігійні практики (зокрема, різноманітні форми богослужінь, ритуалів та участі у релігійних святах). Такі практики зазвичай пов'язані з великими скупченнями вірян та здійсненням певних дій, які не відповідають вимогам санітарних обмежень (цілування ікон, причастя зі спільного посуду). Тож природно, що ці практики розглядалися і розглядаються владою як одне з потужних вогнищ поширення інфекції (див., напр.: [Україну..., 2021]), і на них намагалися накласти тимчасові обмеження. З Церквами домовлялися про обмеження одночасного перебування у храмі не більше 10-ти осіб, про дотримання мінімальної санітар-

Цитування: Паращевін, М. (2021). Особливості сприйняття вірянами ситуації з епідемією COVID-19: дані дослідження громадської думки. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 113–125. <https://doi.org/10.15407/sociology2021.03.113>

ної відстані між відвідувачами храмів, часткове перенесення богослужінь у віддалений режим (через інтернет), внесення змін у формат причастя, реалізацію дезінфекційних заходів під час богослужінь.

Будь-які обмеження, що їх зазнають звичні для людини практики, викликають менше чи більше невдоволення та напруження. Релігійних практик це стосується особливо, оскільки для релігійної людини їхнім джерелом є не чиїсь забаганки, а вимоги від вищих сил. Відповідно порушення звичного ритму релігійних практик може сприйматися болісніше, ніж інші обмеження, що може створювати напруження, ба й призводити до відкритих конфліктів, формувати негативне ставлення вірян як до самих карантинних вимог, так і до держави, яка їх запроваджує. Тобто релігія може ставати чинником сприйняття карантинних обмежень та перешкодою на шляху їх ефективної реалізації.

Потенціал конфлікту та напруженості внаслідок потреби внесення змін до звичаєного релігійного життя визначається низкою чинників. З одного боку, значення має реакція широких мас вірян. А ця реакція залежить і від характеру самого релігійного вчення, і від специфіки масової релігійності. Скажімо, в протестантському напрямі християнства більший наголос робиться на особистих відносинах між людиною і Богом, в результаті чого релігійне життя більше індивідуалізується, а релігійні практики сприймаються радше як технічний інструмент. Натомість у православних та греко-католицькій конфесіях церковним ритуалам приділяють велику увагу, зосереджуючись саме на магічних моментах. Я вже зазначав [Парашевін, 2017], що релігійність основної маси українських вірян має переважно ритуально-магічний характер, тобто пов'язана не стільки з етичними складовими релігійного вчення, скільки саме з релігійними практиками. Відповідно в Україні потенціал негативної реакції вірних на обмеження має бути більшим, ніж у країнах, де домінувальні вірування менше зосереджені на масових відправах.

Проте, з іншого боку, в сучасній релігійності часто існує розрив між вимогами, які ставлять до вірних релігійні організації, та готовністю вірян виконувати ці вимоги. Особиста релігійність значною мірою індивідуалізувалася, і чимало вірних не звертають уваги на вимогу регулярного відвідування храмів, згадуючи про цю необхідність лише у лічені великі свята. Але зрозуміло, що чим менше уваги люди приділяють релігійним практикам, тим слабшою буде їхня реакція на обмеження останніх. Відповідно можна припускати, що обмеження доступу до масових релігійних практик, які здійснюються поза межами кількох головних релігійних свят, реально стосуватиметься лише невеликої частки релігійних осіб. Тут можна згадати про самооцінку важливості регулярного відвідування церкви, богослужінь, дотримання релігійних обрядів, яку ми фіксували в моніторингових опитуваннях Інституту соціології НАН України. Дуже або радше важливими для себе ці дії визнавали близько 38% опитаних у 2002 році, близько 36% — у 2003-му, близько 38% — у 2006-му, близько 35% — у 2009-му, близько 41% — у 2012-му, близько 42% — у 2014-му, близько 50% — у 2016-му, близько 43% — у 2018-му; зрештою, близько 37% — у 2020 році [Українське..., 2020: с. 537]. Тобто навіть на рівні установок (не говорячи вже про реальну поведінку) інтерес до таких дій є обмеженим. Тому теоретич-

ний потенціал невдоволення та напруження від обмеження релігійних практик може й не реалізовуватися.

Крім позиції широких мас вірян також має значення позиція релігійних організацій. Для останніх обмеження традиційних практик або зміни у процедурі їх здійснення, є досить болісними. По-перше, ці практики мають сакральне обґрунтування та значення і як такі є вищими за всі земні потреби. Відповідно внесення якихось змін до них створює певну загрозу для вчення загалом¹. По-друге, грошові надходження до церковних скарбниць прямо залежать від безпосередніх контактів із вірянами; менше відвідування храмів означає зменшення грошових потоків. Тому релігійні організації не надто задоволені ситуацією, що складається. На рівні керівництва Церков висловлюється цілковите розуміння карантинних обмежень та дається згода на їх виконання (див., напр.: [ВРЦіРО..., 2020; Коронавірус..., 2020]). Але це не виключає ігнорування цих вимог на рівні окремих священнослужителів та громад. Наприклад, керівник департаменту інформації УГКЦ протоієрей І. Яців зазначав, що його Церква намагається виконувати всі карантинні вимоги, але не може стовідсотково гарантувати, що всі парафії будуть точно виконувати їх [Церква..., 2020]. Також можна згадати звернення до вірних намісника Києво-Печерської лаври Павла, в якому він фактично заперечував необхідність обмеження релігійних практик та закликав вірян іти до храмів та причащатися [Шрамович, 2020]. Поряд із тим варто зважати на те, що масштабні епідемії завжди стимулювали есхатологічні очікування, які можуть транслюватися священнослужителями та сприйматися частиною вірян.

Крім позицій вірян та релігійних організацій стан напруженості, ба й конфлікту залежить також від дій іншої сторони — органів влади. Тобто такими чинниками є: 1) жорсткість вимог влади щодо обмежень масових релігійних служб; 2) наявність ресурсу для впровадження таких обмежень; 3) рішучість відповідних дій. На перший погляд за цими показниками не помітно підстав для масштабних конфліктів. Вимоги держави є доволі помірними, а можливості відстежувати всі факти невиконання вимог і готовність до жорсткої реакції на порушення є доволі слабкими. Часто влада воліє не реагувати на порушення (див., напр.: [Кралуєк, 2020]). Але є й випадки, коли владні органи погрожують (див., напр.: [Мэр..., 2020]) або й застосовують силу, як у ситуації зі спробами хасидів потрапити до України з Білорусі (див., напр.: [Паломництво..., 2020]). Ці ситуації є радше поодинокими, але можуть збільшуватися у масштабах.

Наразі ані держава, ані релігійні організації не зацікавлені у протистоянні на ґрунті запроваджуваних обмежень і намагаються шукати точки дотику, а не конфліктувати. З іншого боку, можливе негативне ставлення вірян не виявлялося через відкритий конфлікт. Але внутрішнє напруження, якого не помітно з

1 Наприклад, вимоги дезінфекції приладдя, яке використовується під час здійснення причастя, або індивідуалізація цього приладдя, вже викликали дискусію щодо можливості чи неможливості зараження під час цього обряду. Тобто в самій ідеї причастя закладене певне освячення того, хто його приймає. Але медики та держава, яка на них орієнтується, виходять з того, що ця процедура несе таку саме загрозу зараження, як і будь-які профанні контакти.

побіжного погляду, може мати місце. До того ж коронавірусна криза ще далека від завершення, і варто враховувати можливість впливу релігійного чинника на формування громадської думки щодо цієї кризи та соціальної напруженості, а також відповідної суспільної активності. Тому потрібно стежити за реакцією вірян на стан, що склався, і як один із засобів можна застосовувати масові опитування населення.

Зокрема, ми можемо скористатися даними загальнонаціонального репрезентативного опитування населення України 2020 року, здійсненого Інститутом соціології НАН України¹. В цьому опитуванні містилося кілька запитань, пов'язаних зі сприйняттям епідемії Covid-19, а в масиві даних можна виокремити певні групи за показниками, пов'язаними з релігією. А саме, ми можемо вирізнити групи: 1) релігійних та нерелігійних осіб²; 2) православних та греко-католиків; 3) різних православних — представників основних православних Церков (Православної Церкви України — ПЦУ, та Української Православної Церкви — УПЦ), а також тих православних, які не ідентифікують себе з жодною Церквою (визначили себе як «просто православні»).

Першим, на що ми можемо поглянути, є міра занепокоєності щодо поширення Covid-19³. І серед релігійних респондентів частка тих, кого проблема епідемії коронавірусу дуже або радше хвилює, виявилася помітно більшою, ніж серед нерелігійних респондентів (див. рис. 1).

Причому зазначені відмінності формуються головним чином за рахунок частішого вибору релігійними особами варіанта відповіді «дуже хвилює». Тобто в цій групі побоювання з приводу проблеми епідемії є не просто більш поширеними, а й гострішими.

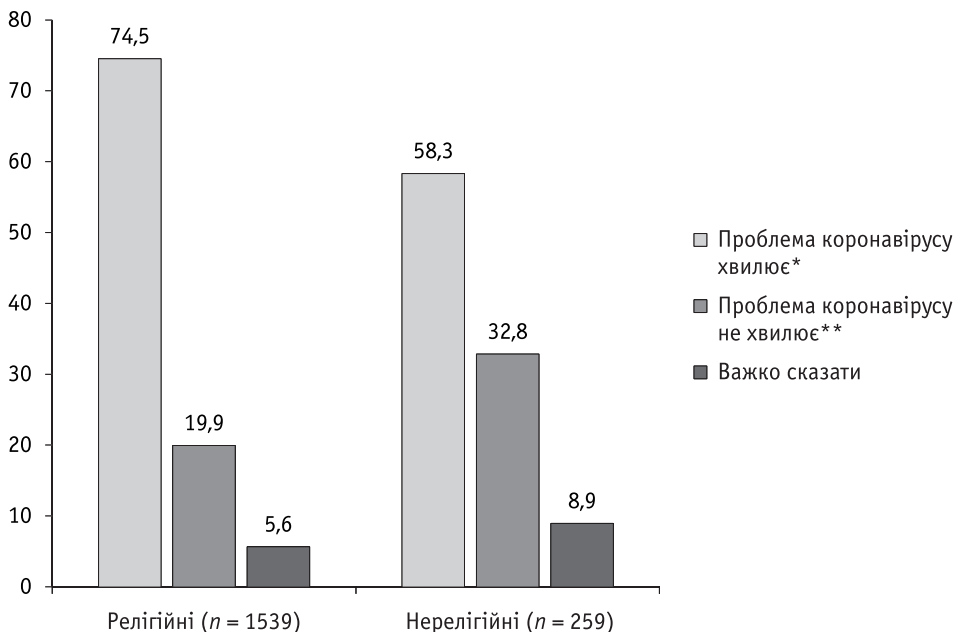
Релігійність традиційно не є рівномірно поширеною в різних соціально-демографічних групах. Так, частка релігійних осіб збільшується мірою зростання віку, і найбільшою ця частка є серед осіб найстаршої вікової категорії. Тобто саме в тій віковій групі, яка, за даними статистики, є найбільш уразливою до нинішньої епідемії й, відповідно, представники якої мають хвилюватися найбільше. Зважаючи на це, можна припустити, що зафіксоване більше поширення побоювань серед релігійних осіб визначається не власне релігійністю, а параметром віку. Проте така гіпотеза не підтверджується. Якщо розглянути окремо

1 Опитування є частиною багаторічного соціологічного моніторингу, який здійснюється Інститутом соціології НАН України. У 2020 році польовий етап дослідження реалізовувався 19 вересня — 10 жовтня, опитано 1800 осіб, що репрезентують доросле (18 і більше років) населення України за параметрами регіону проживання, типу населеного пункту, статі та віку. Докладніше про методіку див.: [Українське..., 2020].

2 Запитання в анкеті сформульовано так: «До якого віросповідання Ви себе відносите?», з варіантами відповідей «Не релігійний», «Православ'я», «Католицизм», «Греко-католицизм», «Протестантизм», «Іслам», «Юдаїзм», «Інше». При аналізі в групу релігійних об'єднувалися всі, хто обрав варіанти відповідей, пов'язані з певним віросповіданням (враховуючи «Інше»).

3 В анкеті запитання сформульовано так: «Скажіть, будь-ласка, наскільки Вас хвилює проблема епідемії коронавірусу?» Варіантами відповідей були: «Дуже хвилює», «Радше хвилює», «Радше не хвилює», «Зовсім не хвилює», «Важко сказати».

основні вікові групи (18–29 років, 30–55 років, 56 та більше років), то в кожній із них більша вираженість побоювань епідемії серед релігійних респондентів так само матиме місце. Різниця часток тих, кого епідемія непокоїть, у групах релігійних та нерелігійних осіб є найбільшою у найстаршій групі (близько 83% проти близько 58%), а в середній та молодшій вікових групах це співвідношення становить близько 70% проти близько 58%. Тобто певний вплив віку тут можна побачити, але й залежність від релігійності також зберігається.

* Об'єднано частки тих, хто обрав варіанти відповідей «Дуже хвилює» і «Радше хвилює».

** Об'єднано частки тих, хто обрав варіанти відповідей «Радше не хвилює» і «Зовсім не хвилює».

Рис. 1. Сприйняття епідемії Covid-19 у групах релігійних та нерелігійних осіб (% у відповідних групах)

Крім віку значущим параметром тут може бути стать. Адже, з одного боку, релігійність більше притаманна жінкам, а з іншого боку, саме серед жінок більша поширеність ситуацією з епідемією Covid-19. Але знову ж таки, якщо ми порівняємо релігійних та нерелігійних осіб окремо серед чоловіків та серед жінок, то рівень страху щодо епідемії в обох цих групах буде більшим саме серед релігійних осіб.

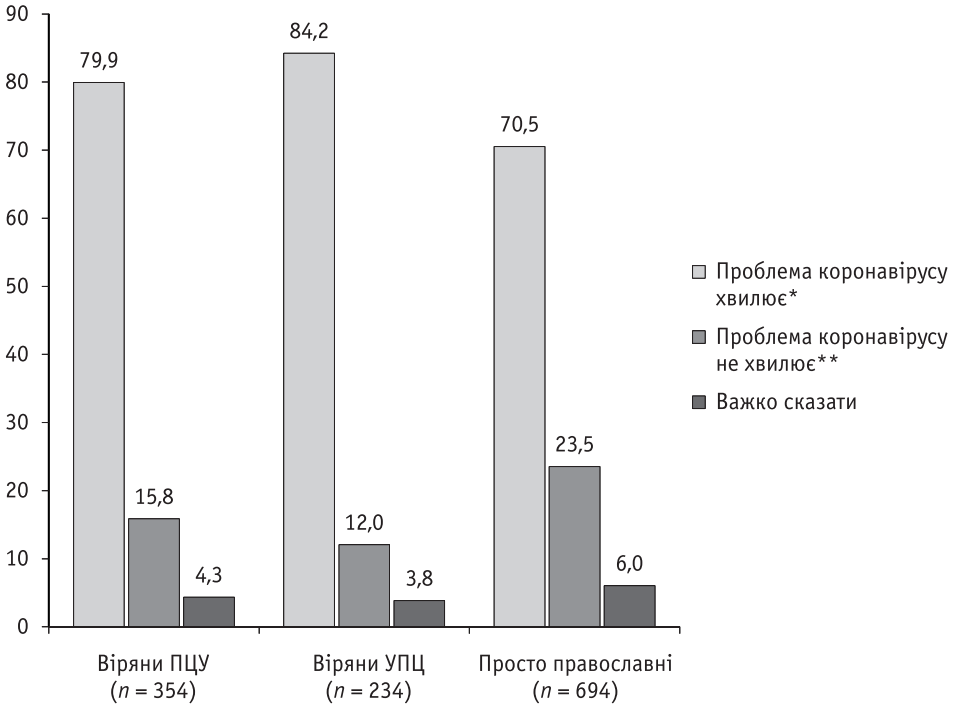
Аналізуючи зв'язок між релігійністю і побоюваннями щодо Covid-19, необхідно також зважати на можливу роль особистого досвіду. Адже логічно припустити, що більше боятимуться епідемії ті особи, які мають близьких та знайомих, що хворіють чи хворіли на цю недугу. При цьому, як зазначалося вище, масові релігійні відправи (як і будь-які інші скупчення людей) збільшують імовірність поширення захворюваності. І якщо припустити, що релігійні

особи більше схильні мати близькі стосунки з такими самими релігійними, то для них більшою має бути ймовірність наявності хворих серед близьких знайомих.

І справді, дані аналізованого опитування непрямым чином підтверджують думку про зв'язок між релігійними практиками та захворюваністю. Адже хоча в опитуванні не фіксувалася частота відвідування релігійних служб, проте ми можемо порівняти православних вірян, які ідентифікували себе як тих, що належать до основних Церков, і, так би мовити, «позацерковних» православних. Ми досить обґрунтовано (зважаючи на дані з інших опитувань) можемо вважати, що остання група менше схильна до участі у традиційних релігійних практиках. Натомість саме в групах «воцерковлених» православних (тобто тих, хто частіше відвідує храми), помітно більшою є частка тих, у кого є близькі та знайомі, хворі на коронавірус. Зокрема, якщо в групі «просто православних» про наявність таких близьких заявили близько 19%, то серед вірян ПЦУ — близько 35%, а серед вірян УПЦ — близько 31%. Але крім певного підтвердження реальності небезпеки релігійно-практичної активності ми отримуємо підстави для гіпотези, що на стурбованість епідемією впливає саме безпосередніше «знайомство» з епідемією. Адже можна припустити, що хвилювання щодо епідемії серед релігійних осіб є більшим не внаслідок власне релігійності, а саме внаслідок більшої кількості контактів з потерпілими від епідемії. Цілкомито заперечити таку гіпотезу не можна, але певною мірою вона спростовується відмінностями між групами «просто православних» та нерелігійних осіб. Адже в цих групах рівень більш близького «знайомства» з епідемією є приблизно однаковий, але при цьому побоювання щодо неї все ж таки є більшими саме серед «просто православних». Тож маємо свідчення принаймні обмеженого впливу саме релігійних переконань.

Особливість ставлення релігійних осіб до певної проблеми може визначатися як змістом релігійного вчення (яке впливає на формування особистості), так і впливом релігійних організацій та їхніх представників. Для визначення того, чи мають останні значення для формування думок вірян, ми можемо порівняти розподіли відповідей представників різних конфесій. Таке порівняння показує, що страх перед епідемією однаковою мірою поширений серед православного загалу та греко-католиків (частки тих, хто висловив побоювання, становили 75% та близько 78% у відповідних групах). Водночас мали місце відмінності між різними групами православних. Зокрема, вирізнялася група «просто православних», серед яких частка схвилюваних була дещо меншою — близько 71%, на відміну від близько 80% у групі вірян ПЦУ, та близько 84% у групі вірян УПЦ (див. рис. 2, відмінності між останніми двома групами не є статистично значимими).

Такі відмінності можуть бути наслідком як зазначеного вище меншого рівня «знайомства» з епідемією (меншої частки хворих поміж близьких та знайомих), так і рідших контактів зі священниками та меншої уваги до інформації, що від них походить. Однозначно сказати, що саме зумовлює зафіксовані особливості, не можна, але цілком можна припустити, що певну роль тут відіграє вплив релігійних організацій.

* Об'єднано частки тих, хто обрав варіанти відповідей «Дуже хвилює» і «Радше хвилює».

** Об'єднано частки тих, хто обрав варіанти відповідей «Радше не хвилює» і «Зовсім не хвилює».

Рис. 2. Сприйняття епідемії Covid-19 у групах православних респондентів (% у відповідних групах).

Крім оцінки своїх побоювань захворюваності на коронавірус респондентам пропонували оцінити дії влади, спрямовані на боротьбу з цим вірусом¹, та висловити свою думку щодо майбутнього карантинних обмежень². І тут виявилось, що оцінки протидії епідемії з боку влади практично не відрізнялися в групах релігійних та нерелігійних респондентів; в обох цих групах оцінка перебуває приблизно на середньому рівні (близько половини опитаних у кожній з груп зазначали, що влада щось робить, але ці зусилля є недостатніми), хоча й з певним ухилом в бік негативних оцінок (цілковито позитивні оцінки дали близько 13% в кожній з груп, а цілковито негативні — близько 1/5 частки, див. табл. 1). Так

1 Запитання в анкеті сформульовано так: «Що Ви думаєте стосовно зусиль української влади щодо боротьби з поширенням епідемії коронавірусу на території України?», з варіантами відповідей: «Влада робить все, що може», «Влада щось робить, але цього недостатньо», «Влада нічого не робить для цього», «Власний варіант відповіді», «Важко сказати».

2 Запитання в анкеті сформульовано так: «З яким із тверджень стосовно карантину Ви згодні найбільше?», з варіантами відповідей: «Карантин та суворі обмежувальні заходи потрібно продовжити і надалі», «Карантин потрібно суттєво пом'якшити, але деякі обмежувальні заходи продовжити і надалі», «Карантин та суворі обмежувальні заходи потрібно вже закінчити», «Важко сказати».

само за розподілом думок щодо цього питання не було відмінностей між греко-католиками та православним загалом і між різними групами православних. Тобто можна відзначити, що оцінка дій влади серед релігійних осіб є приблизно такою ж, як і серед нерелігійних.

Таблиця 1

**Оцінки релігійними та нерелігійними респондентами
зусиль української влади у боротьбі з поширенням епідемії Covid-19
(% у відповідних групах)**

Варіанти	Групи респондентів	
	Нерелігійні (n = 259)	Релігійні (n = 1538)
Влада робить все, що може	13,1	12,6
Влада щось робить, але цього недостатньо	48,3	52,2
Влада нічого не робить для цього	20,8	22,4
Власний варіант респондента	1,9	2,0
Важко сказати	15,9	10,8

Понад те, мало відмінностей фіксувалося і в уявленнях щодо майбутнього карантинних заходів. Адже якщо виходити з того, що обмеження релігійних практик сприймається вірянами більш болісно, ніж не пов'язані з релігією обмеження, можна очікувати більшої підтримки з боку цих людей скасування карантину. Проте таке має місце лише в невеликих масштабах і стосується лише окремих груп. Зокрема, якщо порівнювати думки всіх релігійних (без поділу на групи) та нерелігійних респондентів, то розподіл підтримки різних за змістом позицій (збереження обмежень в повному обсязі, їх часткове пом'якшення чи повне скасування) виявиться практично однаковим. А саме, і серед релігійних, і серед нерелігійних осіб перевагу матимуть бажання зменшення або повного скасування обмежень. Так само в думках з цього питання не фіксуватиметься відмінностей між нерелігійними особами та православною часткою релігійних осіб.

Деякі особливості стають помітними лише в разі поділу релігійних осіб за конфесійною належністю. В цьому випадку цілісним блоком йтимуть нерелігійні особи та віряни ПЦУ та УПЦ (статистично значимі відмінності між цими групами будуть відсутні); водночас дещо відрізнятимуться греко-католики та «просто православні». А саме, в групі греко-католиків була найбільшою, порівняно з іншими групами, частка тих, хто виступав за часткове зняття обмежень (хоча статистично значимо тут греко-католики відрізнялися лише від групи нерелігійних та «просто православних»), а найменшою — частка тих, хто підтримав збереження чинних обмежень у повному обсязі (статистично значимо греко-католики в цьому випадку відрізнялися від нерелігійних осіб, вірян ПЦУ та УПЦ). Що стосується групи «просто православних», то серед них виявилася найбільшою, порівняно з іншими групами, частка тих, хто виступав за повне скасування карантину (статистично значимими були відмінності від груп не-

релігійних осіб, вірян ПЦУ та УПЦ, натомість значимих відмінностей від групи греко-католиків не виявлено), натомість рівень підтримки збереження обмежень в тому вигляді, як є, у групі «просто православних» є нижчим, ніж у групах вірян ПЦУ та УПЦ, але статистично значимо не відрізнявся від рівня підтримки цього пункту в групах нерелігійних осіб та греко-католиків (табл. 2).

Таблиця 2

**Ставлення до перспектив карантинних заходів
в Україні різних груп респондентів
(% у відповідних групах)**

Варіанти	Групи респондентів				
	Нерелігійні (n = 259)	Віряни ПЦУ (n = 354)	Віряни УПЦ (n = 234)	Просто православні (n = 694)	Греко- католики (n = 142)
Карантин та суворі обмежувальні заходи потрібно продовжити і надалі	22,4	26,8	28,6	18,9	12,7
Карантин потрібно суттєво пом'якшити, але деякі обмежувальні заходи продовжити і надалі	38,6	44,9	42,7	42,1	51,4
Карантин та суворі обмежувальні заходи потрібно вже припинити	20,5	17,2	14,6	27,2	23,2
Важко сказати	18,5	11,1	14,1	11,8	12,7

Тож можна побачити, що хоча певні відмінності мають місце, проте вони невеликі. Причому ці відмінності важко піддаються поясненню якимось одним чином. Адже те, що серед греко-католиків є трохи більший ухил в бік зменшення карантинних обмежень, можна пояснити їхньою більшою зацікавленістю у нормалізації релігійних практик (зважаючи на те, що інші дослідження демонструють значно більшу увагу греко-католиків до дотримання цих практик). Проте коли за повне скасування обмежень найбільше виступали «просто православні», приписати це прагненню нормалізації релігійних практик вже не можна (представники цієї групи і за нормальних умов рідко відвідують церкву), і в цьому випадку, мабуть, відіграють роль вже інші чинники.

Отже, наведені вище результати опитування дають підстави зробити деякі, хоча й обмежені, висновки. По-перше, ситуація з нинішньою епідемією створює відчуття стресу для всього населення, але більш відчутним цей стрес є саме серед релігійних осіб. Це може пояснюватися впливом як власне релігійності, так і релігійних організацій. Що стосується релігійних переконань, то варто згадати, що великі епідемії віряни часто трактують як Божу кару. Отже, зіткнення з такого роду ситуацією може підсилювати страх та напруженість. Страх та напруженість відчувають і нерелігійні особи, але вони, на відміну від релігійних, ставляться до цього простіше, не шукаючи якихось особливих смислів та

додаткових загроз. Окрім того, важливим елементом релігійних переконань є відправлення певних ритуальних дійств, і виникнення перешкод до цього відправлення тягне за собою додатковий психологічний стрес. Що стосується ролі релігійних організацій, може мати значення позиція керівництва цих організацій та рядових священнослужителів. Пропонуючи певні потрактування подій (звісно ж, потрактування релігійного штибу), представники релігійних організацій можуть викликати певні почуття у вірян, яких могло б і не бути у разі відсутності контакту між першими і другими. Аналізовані нами дані не дають змоги більш чи менш точно визначити, який саме чинник (власне релігійність чи спілкування в межах релігійних організацій) впливає на більшу стурбованість релігійних людей проблематикою епідемії та яке співвідношення ролі цих чинників. Але ці дані все ж таки дають можливість висловлювати обґрунтоване припущення про вплив обох цих чинників. Адже, з одного боку, ми бачили, що найбільший рівень стурбованості фіксується саме серед «церковних» вірян (належних до ПЦУ, УПЦ, УГКЦ), натомість «позацерковні» православні (які, вочевидь, рідше контактують із релігійними організаціями) демонструють меншу стурбованість. Але, з іншого боку, ці самі «позацерковні» православні демонструють більшу стурбованість епідемією, порівняно з нерелігійними людьми, що свідчить і про роль самого релігійного світогляду.

По-друге, ми маємо свідчення того, що напруженість, пов'язана з тими проблемами, які епідемія створює для усталених форм релігійного життя, залишається на рівні особистих відчуттів, не перетворюючись на чинник невдоволення владою та агресії стосовно неї. Перепони, що їх створюють карантинні заходи для колективних релігійних практик, на час проведення аналізованого опитування не викликали суттєвого невдоволення з боку вірян. Вочевидь, останні з розумінням ставляться до запроваджуваних заходів, а невдоволення якщо й має місце, то є не більшим, ніж те, що формується у населення внаслідок інших, не пов'язаних з релігійними практиками обмежень та незручностей. Робити такі висновки дає підстави той факт, що рівень невдоволення діями влади серед релігійних осіб є таким самим, як і серед нерелігійних; і так само серед тих, хто частіше практикує колективні релігійні дії, невдоволення майже таке саме, як і серед тих, хто таких дій не практикує. Тобто ми не спостерігаємо існування якогось особливого релігійно зумовленого невдоволення владою. Водночас це не виключає можливої інтенсифікації конфлікту в подальшому, якщо карантинні обмеження зберігатимуться тривалий час і влада вирішить більш жорстко вимагати їх виконання.

Джерела

ВРЦіРО обговорила ситуацію з богослужіннями під час адаптивного карантину (2020). *Всеукраїнська Рада Церков та Релігійних Організацій*. Отримано з: <https://vrciro.org.ua/ua/events/2020-05-20-uccro-meeting-on-quarantine-reduction>.

Коронавірус: Коментар Блаженнішого Святослава, Глави УГКЦ. (2020). *Українська Греко-Католицька Церква*. Отримано з: http://ugcc.ua/news/koronavirus_komentar_blazhennishogo_svyatoslava_glavi_ugkts_88926.html.

Кралюк, П. (2020). Церкви в Україні та карантин. Окрему позицію зайняли в Московському патріархаті. *Радіо Свобода*. Отримано з: <https://www.radiosvoboda.org/a/30505581.html>.

Мэр Днепра пригрозил церквам отключить воду и свет (2020). *Українська правда*. Отримано з: <https://www.prawda.com.ua/rus/news/2020/04/14/7247829/>.

Паломництво під час карантину: як тисячі хасидів таки потрапили до Умані (2020). *Deutsche Welle*. Отримано з: <https://www.dw.com/uk/palomnytstvo-pid-chas-karantynu-yak-tysiachi-khasydiv-taky-potrapiyly-do-umani/a-54960126>.

Паращевін, М. (2017). *Релігія в Україні: траєкторія інституційних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2020). Київ: Інститут соціології НАН України.

Україну може накрити нова хвиля коронавірусу після Великодня — Зеленський (2021). *RISU*. Отримано з: https://risu.ua/ukrayinu-mozhe-nakriti-nova-hvilya-koronavirusu-pislya-velikodnya-zelenskij_n118019.

Церква й пандемія: в Україні побоюються наслідків великодніх свят (2020). *Deutsche Welle*. Отримано з: <https://www.dw.com/uk/церква-й-пандемія-в-україні-побоюються-наслідків-великодніх-свят/a-53336800>.

Шрамович, В. (2020). Ходити в храм чи ні: що каже церква про карантин. *BBC News. Україна*. Отримано з: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52006767>.

Отримано 18.06.2021

References

Church and Pandemic: in Ukraine Fear the Consequences of the Easter Holidays (2020). [In Ukrainian]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/церква-й-пандемія-в-україні-побоюються-наслідків-великодніх-свят/a-53336800>. [= Церква 2020]

Coronavirus: Komments by His Beatitude Sviatoslav, the Head of UGCC (2020). [In Ukrainian]. *Ukrainian Greek-Catholic Church*. Retrieved from: http://ugcc.ua/news/koronavirus_komentar_blazhennishogo_svyatoslava_glavi_ugkts_88926.html. [= Коронавірус 2020]

Kraliuk, P. (2020). Churches in Ukraine and Quarantine. The Moscow Patriarchate Taken Particular Position. [In Ukrainian]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30505581.html>. [= Крالیук 2020]

Mayor of Dnipro Menaced to the Church to Disconnect from Water and Light (2020). [In Russian]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from: <https://www.prawda.com.ua/rus/news/2020/04/14/7247829/>. [= Мэр 2020]

Parashchevin, M. (2017). *Religion in Ukraine: Trajectory of the Institutional Changes*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Паращевін 2017]

Pilgrimage in the Times of Quarantine: How thousands Hasids did get into Uman (2020). [In Ukrainian]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/palomnytstvo-pid-chas-karantynu-yak-tysiachi-khasydiv-taky-potrapiyly-do-umani/a-54960126>. [= Паломництво 2020]

Shramovych, V. (2020). To Go or Not to Go to the Church: what Church Says about Quarantine. [In Ukrainian]. *BBC News Ukraine*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52006767>. [= Шрамович 2020]

Ukraine Can be Covered by the New Wave of Coronavirus after the Easter — Zelenskyi (2021). [In Ukrainian]. *RISU*. Retrieved from: https://risu.ua/ukrayinu-mozhe-nakriti-nova-hvilya-koronavirusu-pislya-velikodnya-zelenskij_n118019. [= Україну 2021]

Ukrainian Society: Monitoring of the Social Changes (2020). [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Українське 2020]

VRCIRO Has Been Discussed the Situation With Worships in the Time of the Adaptive Quarantine. All Ukrainian Council of the Churches and Religious Organisations (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://vrciro.org.ua/ua/events/2020-05-20-uccro-meeting-on-quarantine-reduction>. [= ВРЦіРО 2020]

Received 18.06.2021

МАКСИМ ПАРАЩЕВІН

Особливості сприйняття вірянами ситуації з епідемією COVID-19: дані дослідження громадської думки

Карантинні обмеження, пов'язані з епідемією COVID-19, крім інших сфер відчутно заторкнули сферу релігійного життя, зокрема здійснення релігійних практик узвичаєним чином. Держава намагалася запроваджувати обмеження цих практик, що, зважаючи на їхній зв'язок зі сферою сакрального, може мати наслідки у вигляді посилення соціальної напруженості чи відкритого спротиву з боку вірян. Ситуація з невдоволенням та критикою з боку релігійних організацій мала місце, але більш важливою є реакція з боку широких мас вірян. Відповідно виникає потреба у фіксації та відстеженні такої реакції. Отримані в опитуванні населення України дані свідчать про більшу, порівняно з нерелігійними особами, стурбованість вірян ситуацією з епідемією COVID-19. Це може бути наслідком як впливу інформації та інтерпретацій, які віряни отримують у своїх релігійних організаціях, так і власне специфіки особистості та світогляду вірян, пов'язаної з їхніми релігійними переконаннями. Водночас більша стурбованість епідемією релігійних осіб не поєднується з критичнішим ставленням до дій влади з їхнього боку та з прагненням до повного скасування запроваджених обмежень.

Ключові слова: COVID-19, релігія, релігійні практики, релігійні організації, релігійність, соціальна напруженість

МАКСИМ ПАРАЩЕВІН

Особенности восприятия верующими ситуации с эпидемией COVID-19: данные исследования общественного мнения

Карантинные ограничения, связанные с эпидемией COVID-19, кроме других сфер ощутимо затронули сферу религиозной жизни, в частности осуществления религиозных практик устоявшимся способом. Государство пыталось вводить ограничения этих практик, что, учитывая их связь со сферой сакрального, может иметь последствия в виде усиления социальной напряженности или открытого сопротивления со стороны верующих. Ситуация с недовольством и критикой со стороны религиозных организаций имела место, но более важной является реакция со стороны широких масс верующих. Соответственно возникает необходимость в фиксации и отслеживании такой реакции. Полученные в опросе населения Украины данные свидетельствуют о большей, по сравнению с нерелигиозными людьми, обеспокоенности верующих ситуацией с эпидемией COVID-19. Это может быть следствием как влияния информации и интерпретаций, которые верующие получают в своих религиозных организациях, так и собственно специфики личности и мировоззрения верующих, связанной с их религиозными убеждениями. В то же время за большей обеспокоенностью эпидемией религиозных людей не следует их более критическое отношение к действиям власти и стремление к полной отмене введенных ограничений.

Ключевые слова: COVID-19, религия, религиозные практики, религиозные организации, религиозность, социальная напряженность

MAKSYM PARASHCHEVIN

Specific of believers' perception of the situation with Covid-19 epidemic: public opinion research data

Quarantine restrictions associated with the COVID-19 epidemic, except for other spheres, tightly touched upon the sphere of religious life, in particular the implementation of religious practices in

a well-established way. The state tried to introduce restrictions on these practices, which, given their connection with the sphere of sacred, may have consequences in the strengthening social tensions or open resistance from believers. The situation with discontent and criticism by religious organizations took place, but the reaction from the wide masses of believers is more important. Accordingly, there is a need for fixation and tracking of such a reaction. The data obtained in the survey of the Ukrainian population indicate a greater, compared with non-religious people, the concerns of believers with the situation with the epidemic of COVID-19. This may be a consequence of both the influence of information and interpretations that believers receive in their religious organizations and the specifics of the personality and the worldview of believers associated with their religious beliefs. At the same time, the more concern with epidemic by religious persons is not connected with a more critical attitude to the actions of authorities and with the desire to full abolition of the existing restrictions.

Keywords: COVID-19, religion, religious practices, religious organizations, religiosity, social tension